

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-32>

УДК 378.011.3-051:62

Марков Д.Ф.Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди**УМОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Анотація. В суспільстві виникла потреба у фахівцях, які володіють творчими здібностями і мають бездоганний естетичний смак. Очевидно, що прищеплювати такий смак і розвивати художньо-творчі здібності в майбутнього фахівця треба з шкільних років, і головна роль тут відводиться вчителю трудового навчання. На жаль, у підготовці вчителів трудового навчання є ще багато неузгоджених питань, а в розробках її теоретичних основ є ще чимало невіршених проблем, зокрема, естетично-художньому вихованню та розвитку художньо-творчих умінь і навичок відводиться занадто мало місця. Проблема формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання набуває особливої актуальності в контексті відродження національної культури. Тому процес професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання вимагає кардинальних змін у напрямі розвитку його художньо-творчих здібностей. Таким чином стаття на основі досліджень різноманітних джерел розглянуто та проаналізовано зміст, форми та методи організації художньо-творчої діяльності майбутніх учителів трудового навчання. Зроблено висновки та виділено ряд умов, що сприяють розвитку умінь і навичок в майбутніх учителів у навчальному процесі.

Ключові слова: професійна підготовка, навчальний процес, художньо-творчий потенціал, художньо-творчі здібності, технологічна освіта, зміст професійної підготовки, вчитель технологій.

Markov Denis

Pereyaslav-Khmelnitsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

**CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND CREATIVE POTENTIAL
OF THE FUTURE TEACHER OF LABOR EDUCATION**

Summary. In the conditions of the formation of an independent Ukrainian state, its integration into the European community, taking place against the background of global economic, environmental, political and other crises, and the globalization of all social processes, the role of personality in the development of society and the planet as a whole increases. The activities of each person for a long time was a transformative, often destructive of the environment. Even the creative activity of human beings was aimed at maximizing the use of natural resources for extensive production development. The development of industrial society demanded from specialists of a high level of technical thinking, while the ethical and aesthetic aspects of its activity were not given enough attention. In society there was a need for specialists who have creative abilities and have an impeccable aesthetic taste. Obviously, instilling such a taste and developing artistic and creative abilities in the future specialist should be from school years, and the main role here is given to the teacher of labor education. Unfortunately, in the training of teachers of labor education there are still many uncoordinated issues, and in the development of its theoretical foundations there are still many unresolved problems, in particular, aesthetic-artistic education and the development of artistic and creative skills and abilities are given too little space. The problem of the formation of the artistic and aesthetic culture of future teachers of labor education becomes of particular relevance in the context of the revival of national culture. Therefore, the process of professional training of the future teacher of labor education requires radical changes in the direction of developing his artistic and creative abilities. Thus, articles based on the research of various sources consider and analyze the content, forms and methods of organization of artistic and creative activity of future teachers of labor education. Conclusions are made and a number of conditions are emphasized that promote the development of skills and abilities of future teachers in the educational process.

Keywords: professional training, educational process, artistic and creative potential, artistic and creative abilities, technological education, content of vocational training, technology teacher.

Постановка проблеми. Зі зміною ідеологічних, соціальних і економічних пріоритетів суспільного розвитку змінюються вимоги до освіти, зокрема до трудової підготовки молоді, до рівня конкурентоздатності випускників шкіл на ринку праці. Це передбачає посилення спрямованості трудового навчання і виховання на розвиток творчих можливостей учнів, їхню підготовку до фахового самовизначення в умовах ринкової економіки. Крім того, ринкові умови господарювання передбачають необхідність швидкої соціальної і психологічної адаптації, фахової мобільності робітників, що, в свою чергу, потребує нових підходів, цілеспрямованих засобів підготовки учнів до важливо-го життєвого вибору, фахового самовизначення.

Цілеспрямоване формування особистості, здатної творчо підходити до праці в будь-якій сфері людської діяльності – найважливіше завдання, що стоїть перед сучасною школою. Змінилися соціально-економічні умови життя, відбулася зміна парадигми вітчизняної освіти. Установа на творчість обумовлена швидким темпом зміни параметрів навколишнього світу. А це, у свою чергу, викликає в людини потребу в адаптації, пристосуванні до цих постійних змін. Прагнення реалізувати дану потребу приводить до формування здатності адекватного реагування на зміну умов, що виражається в думках, справах і вчинках, що носять пошуковий, творчий характер. Дії за шаблоном, засновані на набутих знаннях і відомих

способах діяльності уже не можуть задовольняти вимозі адаптації до змін, що відбуваються. Навпроти, жорстко задані і некритично засвоєні зразки дій перешкоджають прояву творчості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування художньо-естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання набуває особливої актуальності в контексті відродження національної культури. Тому процес професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання вимагає кардинальних змін у напрямі розвитку його художньо-творчих здібностей.

У діяльності вищої школи України використовуються як традиційні форми, методи, засоби художньої творчості студентів, так і здійснюється пошук нових, характерних для сучасних соціально-економічних умов розбудови незалежної самостійної держави, покликаних до життя проблемами національно-культурного, духовного відродження суспільства.

На особливу роль мистецтва, художньої творчості в естетичному, моральному та трудовому вихованні молоді, формуванні творчої особистості вказують у своїх працях психологи і педагогічно-дослідники, серед яких А.А. Аронов, І.А. Зязюн, М.С. Каган, В.І. Мазепа, Л.М. Масол, Н.Г. Нічкало, Л.О. Новак, О.М. Отич, В.О. Радкевич, О.П. Рудницька, О.П. Тищенко та інші.

Проте в наявних працях не розкрито повністю роль учителя трудового навчання в розвитку творчого мислення школярів і їхніх художньо-творчих здібностей. І хоча процес його підготовки досліджувався багатьма науковцями, серед яких Г.С. Альтшуллер, Р.С. Гуревич, О.М. Коберник, В.М. Мадзігон, В.О. Моляко, Є.М. Мілерян, В.К. Сидоренко, В.В. Стещенко, Г.В. Терещук, Д.О. Тхоржевський, О.І. Щербак та інші, в їхніх працях розглядаються переважно питання технічної творчості майбутнього вчителя, його техніко-конструкторської діяльності, проведення занять. Вважаємо, що в умовах постіндустріального суспільства, яке розвивається досить швидкими темпами, суттєву увагу треба приділяти й розвитку творчого мислення майбутнього вчителя трудового навчання і створенню умов для його художньої творчої діяльності. Усі ці обставини вимагають обґрунтованого вдосконалення професійної підготовки вчителя трудового навчання, розвитку його художньо-творчих умінь і навичок.

Мета статті полягає в обґрунтуванні змісту, форми і методи організації художньо-творчої навчальної діяльності майбутніх учителів трудового навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчий потенціал і творча здатність співвідносяться як потенційне й актуальне. Загальновідомо, що особистість розвивається в діяльності. Творчості не можна навчити показом або розповіддю. Творчі якості особистості можуть бути розвигі тільки в діяльності, що носить продуктивний, творчий характер. При наявності діяльнісної активності творчий потенціал, розкриваючись і розвиваючись, перетворюється в творчу здатність, тобто в здатність творчо підходити до будь-якої діяльності (у цьому полягає універсальний характер творчої здатності).

Процес розвитку творчого потенціалу, розкриття творчих можливостей учнів вимагає значного часу, як і будь-який творчий процес. Для його ефективності необхідно протягом усього на-

вчання в школі створювати такі умови, щоб кожен учень мав можливість опанувати особистим досвідом творчої діяльності, заснованому на отриманих, добрих самостійно і засвоєних знаннях.

Цілеспрямоване навчання творчості, ймовірно, можна розглядати як *стиль* освітнього процесу в сучасній школі, якого має дотримуватися і трудове навчання. Переважна і виняткова особливість уроків трудового навчання полягає в тому, що поперше, вони охоплюють весь процес навчання в загальноосвітній школі з 1 по 11 клас, а, по-друге, в базовому навчальному плані це практично єдина предметна галузь, де поряд із засвоєнням теоретичних знань значна роль приділяється предметно-практичній творчій діяльності учнів. Таким чином, дотримуються дві умови ефективності творчого розвитку школярів: 1) тривалий відрізок часу навчання; 2) практична творча діяльність учнів.

Інтегративний характер змісту трудового навчання створює основу для міжпредметних зв'язків. У пошуку цих зв'язків полягає творчий компонент навчання. Організаційно-методичну основу трудового навчання складає проектна діяльність учнів. Тут має місце використання наукових методів пізнання в навчанні (якщо розглядати дослідницьку діяльність як ядро проектного методу).

Проектний метод навчання орієнтований на прояв і формування саме творчих здібностей учнів, але цій самій меті відповідають і деякі модулі змісту трудового навчання. Мова йде про декоративно-ужиткову творчість, художні ремесла, навчання яким має яскраво виражену художньо-естетичну спрямованість.

Необхідно відзначити, що саме художньо-естетична діяльність містить найбільший навчально-творчий потенціал. Це твердження підкріплюється концептуальними теоретичними висновками і численними дослідженнями в галузі педагогіки і психології творчості. Так, на думку Н.А. Бердяєва, художня творчість краще, повніше всього розкриває сутність творчого акта. Не випадково в усіх сферах духовної активності творчий елемент прийнято називати художнім [4]. Художня творчість, або мистецтво, є діяльністю практично духовна (створення творів мистецтва, фольклор, дизайн та ін.) і одна зі складових естетичної діяльності. Інша її складова – духовна діяльність, що включає естетичне споглядання, естетичне сприйняття, естетичне судження й ін.

Естетична діяльність у цілому є креативною за формою, змістом, суттю. Іншими словами, естетична діяльність не може бути не творчою. Кінцевий результат естетичної діяльності в системі суспільної практики – розвиток творчих сил і здібностей людини – збігається з цілями освіти в сучасних умовах. Естетична діяльність пронизує всі сфери людської практики – соціальну, наукову, трудову і найбільшою мірою художню.

Естетичні поняття: краса, гармонія, досконалість, виразність є загальними. Вони застосовні до всіх видів діяльності, результатів праці, природних явищ. Краса і виразність у мистецтві розвивають людину, дають їй духовну насолоду, допомагають пізнавати і перетворювати світ. Сучасні дослідники вважають основним у впливі мистецтва на людину його здатність розвивати пізнавальний, творчий, ціннісно-орієнтаційний і комунікативний потенціали особистості.

Коли мова йде про естетичне виховання, то тут мається на увазі педагогічний вплив в галузі духовної складової естетичної діяльності. Ні в якому разі не применшуючи значення естетичного виховання, що формує здатність бачити красу, яскраво, емоційно почувати, давати естетичну оцінку предметам і явищам, необхідно підкреслити важливість творчої естетичної діяльності у творчому розвитку дитини, а точніше, їхній взаємозв'язок. Стосовно цього коректно було б говорити про естетичне навчання (а не лише виховання).

Естетичне навчання в такому варіанті є процесом формування естетичного сприйняття через залучення суб'єкта виховання і навчання в активну керовану творчу діяльність. Про важливу педагогічну роль мистецтва говорив В.П. Вахтерів: «По суті, вся роль учителя зводиться до того, щоб пов'язувати всі факти, всі думки в головах учнів і будувати з них одне гармонійне ціле, що відповідає дійсності. Ми знаємо, що в науці це досягається шляхом широких узагальнень, законів і висновків. Але цій самій меті служить і мистецтво. У кожному добутку є гармонійне ціле... Єдність, гармонія, стиль, стрункість – от його ідеал, і в цьому його висока педагогічна цінність» [6, с. 320].

У розглянутому аспекті важливим є твердження А.І. Савенкова, засноване на аналізі практики і результатах спеціальних досліджень, про те, що спеціальна робота з розвитку творчого потенціалу особистості особливо ефективна, якщо вона проводиться засобами художньої діяльності.

Процес навчання у вищому навчальному педагогічному закладі, як показують дослідження [1], характеризується такими рисами:

1. Він зумовлений суспільними потребами, що відображають стан розвитку країни, її економіки і можливості розвитку освіти. Вимога спрямована на реалізацію головної мети педагогічних навчальних закладів у сучасних умовах – формувати вчителя, здатного творчо розв'язувати проблеми навчально-виховного процесу в школі, вчителя, який забезпечить інтелектуальний, фізичний, моральний і естетичний розвиток учнів.

2. Залежить від матеріально-технічної бази і рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу. Згідно з цією вимогою навчально-виховний процес потрібно забезпечувати лабораторно-аудиторним фондом і навчально-технічними засобами, базою педагогічної практики, а також ефективними методами застосування технічних засобів навчання (ТЗН), комп'ютерної техніки, навчально-методичними посібниками.

3. Має бути цілісним, що виявляється в єдності навчання, виховання і розвитку особистості майбутнього вчителя на основі комплексної організації його діяльності під час навчання. Ця вимога зумовлює формування морально цілісної особистості, в якій прагнення, слово, вчинки не суперечать нормам моралі, виробленим у суспільстві і яка здатна організувати цілісний навчально-виховний процес у школі.

4. Забезпечує взаємозв'язок навчальних і реальних пізнавальних можливостей студентів; це означає, що студент є суб'єктом педагогічного процесу у вищому навчальному закладі, має право вибору альтернативних навчальних планів і програм, можливість для вдосконалення своїх задатків у процесі самостійної науково-пізнавальної і практичної діяльності.

5. Єдність у викладанні і навчанні. Ця вимога виявляє спільність діяльності викладача вищого навчального закладу і студента, завдяки чому в педагогічному процесі не лише розвивається студент, а й вдосконалює свій науково-теоретичний і методичний рівень викладач. Отже, відносини між учасниками педагогічного процесу є основним компонентом педагогічної діяльності, запорукою його успіху.

6. Зумовлює взаємозалежність завдань, змісту, методів і форм організації навчання, її основу становить міждисциплінарна психолого-педагогічна концепція, зорієнтована на високий рівень комунікативності й активності студентів, теоретичної рефлексії, на інноваційну й інтелектуальну ініціативу, активність суб'єктів навчання.

Крім того, у публікаціях [2; 5; 8] нерідко можна зустріти твердження, що школа, педагогічний ВНЗ готують своїх випускників до вибору майбутньої професії. Тоді можна довести подібне міркування до логічного висновку: значна частина життя людини витрачається лише на підготовку до життя, до праці. Ми принципово не згодні з цим положенням: будь-який школяр, тим більше студент, вже в стінах свого навчального закладу живе повноцінним самостійним життям, нерідко значною мірою проявляючи свої потенційні нахили і здібності. Завдання викладача – створити умови для реалізації кожною молодою людиною своїх можливостей. Педагогічний ВНЗ – це своєрідний стартовий майданчик, звідки його вихованці йдуть у велике життя. І від того, яким буде цей майданчик, багато в чому залежить їхнє майбутнє. Тут формуються найбільш цінні людські якості особистості майбутнього вихователя. Тут він опановує не лише новітню методику навчання, а й засоби здобуття нових знань, розвиває свої творчі здібності.

Умови розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя [3]:

- цілеспрямована орієнтація всієї системи підготовки на образ сучасного вчителя-гуманіста, професіонала, носія провідних ідей національної і загальнолюдської культури;

- виявлення реального стану сформованості в майбутніх учителів професійно-педагогічних потреб, цілей, мотивів, установок, пов'язаних з відповідним напрямом освітньо-виховної діяльності;

- педагогічна діагностика сформованості елементів педагогічної майстерності на довузівському і вузівському етапах тих, хто навчається, та рівня педагогічної майстерності вчителів на післявузівському етапі;

- забезпечення відносної завершеності кожного етапу становлення професіонала при одночасному формуванні у тих, хто навчається, загальної установки на незавершеність процесу професійного становлення в цілому, усвідомлення професійного самовдосконалення, необхідності постійного пошуку шляхів удосконалення власної професійної майстерності;

- орієнтація майбутнього спеціаліста на сприйняття позицій власної активної життєдіяльності, що відповідає за досягнутий рівень професійної майстерності;

- творчий характер професійної підготовки з урахуванням індивідуальних можливостей та особистостей кожного студента;

– забезпечення відповідних умов для активної участі студентів у навчальному моделюванні шляхом створення і відпрацювання моделей педагогічної взаємодії; поширення завдань відпрацювання елементів професійної майстерності на всі дисципліни психолого-педагогічного циклу, розробку та впровадження комплексних, міждисциплінарних видів занять;

– постійні творчі зв'язки із загальноосвітніми школами та закладами освіти на довузівському, вузівському та післявузівському етапах;

Від того, в яких умовах буде проходити формування особистості вчителя, залежить його подальша педагогічна майстерність. Для здійснення художньо-творчої діяльності майбутньому вчителю трудового навчання необхідні певні знання, уміння і навички.

Як зазначається в Українському педагогічному словнику [7, с. 338], вміння – це «здатність виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок». Академік С.У. Гончаренко зазначає, що без знань немає вмінь, оскільки «вміння є складним процесом аналітико-синтетичної діяльності кори великих півкуль головного мозку, в ході якого створюються й закріплюються асоціації між завданням, необхідними для його виконання знаннями та застосуванням знань на практиці» [7, с. 338].

Яке ж співвідношення між уміннями та навичками? У тому самому педагогічному словнику зазначається, що навички – це «дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. При наявності навичок діяльність людини відбувається швидше і продуктивніше» [7]. Навички відповідно до видів діяльності поділяють на рухові, мислительні, мовні, інтелектуальні, сенсорні, перцептивні. Очевидно, що художньо-творча діяльність учителя трудового навчання передбачає наявність у нього всіх названих видів навичок.

Висновки. Спираючись на різноманітні підходи до трактування поняття «творчість» у філософії, психології та педагогіці, визначивши її основні показники у професійній діяльності вчителя та враховуючи специфіку праці вчителя трудового навчання в умовах постіндустріального суспільства, ми розглядаємо художньо-творчу діяльність як важливу складову навчально-виховного процесу.

Зважаючи на високий виховний потенціал декоративно-вжиткового мистецтва та художньо-творчої діяльності на розвиток особистості, визначено необхідність розвитку художньо-творчих умінь і навичок у майбутнього вчителя трудового навчання.

Проведений нами аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави зробити висновок, що основою для розвитку в майбутніх учителів художньо-творчих умінь і навичок є такі умови:

- одночасний розвиток технічного і художнього мислення;
- синтез технічних знань з високою гуманітарною культурою;
- широке використання виховної і розвивальної ролі мистецтва;
- систематичне виконання студентами творчих завдань;
- максимальне врахування індивідуальних здібностей, інтересів та схильностей студентів;
- активна участь майбутнього вчителя в культурному житті ВНЗ, міста, області, країни.

Керуючись тим, що навички формуються «на основі застосування знань про відповідний спосіб дій, шляхом цілеспрямованих планомірних вправлень» [7, с. 221], було вирішено створити відповідне навчальне художньо-творче середовище, застосувати особистісно орієнтований підхід, пробудити мотивацію студентів до художньо-творчої діяльності, до самовираження і самовдосконалення.

Список літератури:

1. Аксенов Д.Е. Подготовка преподавателей политехнических и профессионально-технических дисциплин. 1961. С. 79–84.
2. Андронатий В.В. Активные формы учебной работы при изучении общеобразовательных дисциплин в ПТУ. Москва : Высшая школа, 1989. 49 с.
3. Барбіна Є.С. Формування педагогічної майстерності вчителя в системі неперервної педагогічної освіти. Київ, 2001. 295 с.
4. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. Москва, 1989. 601 с.
5. Брунер Дж. Процесс обучения. Москва, 1971. 162 с.
6. Вахтеров В.П., Литвин Л.Н., Бритаева Н.Т. Избранные педагогические сочинения. Москва, 1987. 376 с.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник : Довідкове видання. Київ, 1997. 374 с.
8. Куприянов А.А. Проблемы исследования учебных групп профессий и определение содержания профессиональной подготовки. Москва, 1987. С. 47–58.

References:

1. Aksenov D.E. (1961). Podgotovka prepodavateley politehnicheskikh i profesionalno-tehnicheskikh distsiplin [Training of teachers of polytechnic and vocational subjects]. (in Russian)
2. Andronatiy V.V. (1989). Aktivnyie formyi uchebnoy raboty pri izuchenii obscheobrazovatelnyih distsiplin v PTU. [Active forms of educational work in the study of general subjects in vocational schools]. Moscow : Higher School. (in Russian)
3. Barbina E.S. (2001). Formuvannya pedagogichnoyi maysternosti vchitelya v sistemі neperervnoyi pedagogichnoyi osviti [Formation of pedagogical mastery of a teacher in the system of continuous pedagogical education]. Kiev. (in Ukrainian)
4. Berdyaev N.A. (1989). Filosofiya svobodyi. Smyisl tvorchestva [Philosophy of freedom. The meaning of creativity]. Moscow. (in Russian)
5. Bruner Dzh. (1971). Protsess obucheniya [Learning process]. Moscow. (in Russian)
6. Vahterov V.P., Litvin L.N., Britaeva N.T. (1987). Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya [Selected pedagogical writings]. Moscow. (in Russian)
7. Goncharenko S.U. (1997). Ukrayinskiy pedagogichniy slovník [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kiev. (in Ukrainian)
8. Kupriyanov A.A. (1987). Problemyi issledovaniya uchebnyih grupp professiy i opredelenie soderzhaniya professionalnoy podgotovki [Problems of study of educational groups of occupations and the definition of the content of vocational training]. Moscow. (in Russian)